

szempontból jóval tudatcsabbnak látja, mint aminő valóságban volt. Csere Jánosunk kartézianizmusa nem volt oly mélyreható, amilyennek Orosz feltételezi. Polgári törekvéseit is túlon túl hangsúlyozza. Semmi bizonyíték nincs pl. arra, hogy Apáczai az *Enciklopédia* VIII. részébe nagyszabású mechanológiát is tervezett volna. Nem vallotta bizony ő a descartes-i kettős igazság tanát sem. Az Orosz rajzolta képen jóformán el-

tűnnek a puritán teológus vonásai, holott Apáczai szellemi arculatát főként ezek határozzák meg. Vitázni azonban itt nem óhajtunk vele, mert Apáczai-monográfiánkban igyekeztünk Orosz Lajos értékes tanulmányának minden eredményét mérlegre vetni s a vitathatókkal a magunk nézetét szembeállítani.

Bán Imre

MAGYAR KÖLTŐK, XVII. SZÁZAD

Összeállította: Jenei Ferenc. Magvető 1956. 389 l. (Magyar Könyvtár)

A XVII. század lírai költészetünk fejlődése, nyelvi, műfaji gazdagodása, formai sokoldalúságának kibontakozása szempontjából határjelölő irodalomtörténetünkben. A reformáció korának erősen vallásos jellegű, személytelen hangú agitatív költészetével szemben Balassi nyomán megszületik egy új, humanista motivációjú szerelmi költészet, másrészt a vallásos lírának egy erősen egyénített, részben Balassiból és a protestáns hagyományból, részben a középkori himnusz-költészetből táplálkozó formája. A reformáció lírája — bármily furcsán hangzik is — nem a nyelvi evolúció törvényei szerint fejlődik át a XVII. századba. Balassi költészete mint vízvázlat áll a századfordulón, amely lezárja a „paraszti versek” korszakát új mintát, új formanyelvet teremtve az érzelmi mondanivaló kifejezésére. A változás a hangvételben, a szemléletmódban is kikapintható. A nemzeti büntudat helyébe a haza nyomorult állapotán való aggodás, sajnálkozás lép. Az egyén és a haza sorsa itt fonódik össze először költészetünkben, melynek következményeként megszületik a hazafias politikai líra, ami aztán törés nélkül vezet át a kuruc költészetbe. Az alapok a nagy kiteljesedéshez már itt készen vannak, s a Balassi nyomán megújult líra felkészült a XIX. századi nagy irodalmi reneszánsz fogadására.

E kis kötet már szerkesztési elveinél fogva sem tükrözheti teljes egészében ezt a lírai megújodást, hiszen a kéziratos költészet, ami pedig a színe-javát jelenti e század poézisének, nincs képviselve benne. Jenei Ferencnek a célja az volt, hogy bővebb válogatással inkább csak azokat az ismert és ma már szinte feledésbe merült költőket szólaltassa meg, akiket Balassi-epigonok néven tart számon az irodalomtörténet, s akiknek egy részéről nemesi, főúri származásuk, ellenreformációs világnézetük, vagy éppen labancpártiságuk miatt hosszan és szívesen hallgattunk. Különböző előjelű és tehetségű köl-

tők szerepelnek itt együtt, akiket csak nemes, szemléletük s Balassi kiáradó, inspiráló hatása kapcsol össze. Tartalom, hangvétel tekintetében ennek a lírának ugyan vajmi kevés köze van már Balassihoz, csak a forma, a köntös az, amely ha foltozottan vagy új gombokkal ékesítve is, még őrizi a nagy humanista mester emlékét. A század hamis illúziókban élő nemesi közönsége Balassiban nem ismerte fel a költőt — mint ahogyan Zrínyit sem értette meg — csak mintát látott benne. A gondolatok mélysége, az érzelmek őszintesége helyett külső cifrázásokban, retorikai szóvirágokban gyönyörködött az előbbi alárendelve a manierizmusnak, a nyelvbéli modorosságnak. A kor esztétikája „a magyar nyelvnek ékességét s a szóknak helyesen és okosan való összeszerkesztését abban levő harmóniát s elmes inventiókat, melyekkel mint az szép folyó patak csergedez” kereste és értékelt a költői művekben. Ez az ízlés tükröződik e kis antológia versein is, amelyekben igazi költői élményt Wathay, Rimay és Petróczy Kata néhány igazán szép versétől eltekintve aligha találunk. Azt értékeljük bennük, amiért a kortárs olvasóközönség is lelkesedett: a nyelvi, formai sokoldalúságot és a szépséget, a bár egyszerű, de nemes, tiszta érzelmeket.

A kötet összeállítója a válogatást illetően jól oldotta meg feladatát; minden esetben a legszebb, a költő pályáját is leginkább tükröző verseket vette fel gyűjteményébe. Kár, hogy több éneket töredékesen közöl. Ez rontja a kötet hatását, zavarja a tájékozódást s ráadásul ezt az eljárást a kiadó szűkekltségén kívül elfogadható módon még csak mentgetni sem lehet. Nem dicsérhetjük meg viszont a szerkesztőt azért, amit Madách Gáspár „verseivel” csinált. Jenei elfogadva Eckhardtnak azt a kellőleg meg nem alapozott feltevését, hogy a Madách—Rimay-kódex szerelmes énekei nem Rimay, hanem Madách Gáspár szerzeményei, — ezek nagy részét Madách neve alatt felvette a kötetbe.

(Radvánszky B. hibás olvasataival). Pedig, ha megnézte volna a kéziratot, könnyűszerrel megállapíthatta volna, hogy a kéz ugyan Ézsaué, de a hang Jákobé. Mert nem kétséges, a versek Madách kezeírását mutatják, de ő szokásához híven csak másolta ezeket, méghozzá rosszul és hibásan, nem egy helyen kiáltó értelemzavaró elírásokkal, amit a saját verseivel mégsem követett volna el. Másrészt e versek oly jók és a maguk nemében oly szépek, hogy Madách ismert énekei a nyomukba sem léphetnek. Nem mernénk határozottan állítani, hogy az inkriminált szerelmes versek Rimayé lennének, de hogy nem Madách szerzeményei, arról bárki könnyen meggyőződhet.*

A szerkesztés e kisebb fogyatékoságain túlmenően nagyobb joggal hiányolhatjuk, hogy Jenei sem bevezetésképpen, sem utószó formájában nem adott az olvasó számára egy rövid elemző áttekintést a kötet anyagáról, költőinek írói karakteréről, arról, hogy hol a helye ennek a nemesi lírának a XVII. század költészetében, mit ér ez számunkra, mi indokolta megjelentetésüket. Ha a sorozat más kötetinél nem is, itt ezt nemcsak helyénvaló, de egyenesen kötelező lett volna megvilágítani.

A KURUCKOR KÖLTÉSZETE

(Összeállította Dávid Gyula és Tordai Zádor, az előszót Tordai Zádor írta. Áll. Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest. é. n. I. 327 l. II. 329 l.)

A régi magyar irodalomnak kevés olyan kérdése van, amely annyit foglalkoztatta a szakembereket és az olvasókat, mint a kuruc költészet. Mióta Thaly Kálmán a múlt század második felében a maga Rákóczi-kora képének glorifikálására megajándékozta irodalomtörténetünket ezzel a fogalommal, nem került le a napirendről. Bár Thaly közlései után számos tanulmány és a kuruc költészet anyagát lényegesen bővítő kiadás látott napvilágot, a kuruc költészetet nem állították bele a fejlődés rendjébe, és nem tisztázták a vele kapcsolatban felmerült problémákat. A kérdés csak bonyolultabbá vált, mikor Tolnai és Riedl kritikai vizsgálódásaival megindult az ún. kuruc balladák hitelességének a pöre. Az ellenzékieskedés pózában vagy az őszinte patriotizmus jegyében országos vihar keletkezett Thaly és a kuruc balladák védelmében, másrészt a Habsburgok és a saját érdekei védelmét szem előtt tartó uralkodó osztály a pört a kuruc hagyomány

A jegyzetek a legfontosabb tudnivalókban eligazítják az olvasót, bár inkább csak életrajzi adatok közlésére szorítkoznak. Beniczky esetében Kovács Dezső kismonográfiáját feltétlenül meg kellett volna említeni (B. P. élete és költészete Bp. 1907) nemcsak azért, mert adatszerűen is a legteljesebb, de azért is, mert mindmáig a legjobb értékelését adja Beniczky költészetének. Madách Gáspárról kijelenteni, hogy „rokona volt Rimay Jánosnak” semmitmondónak tűnik akkor, amikor Rimaynál nem tartja szükségesnek megjegyezni, hogy anyját Madách Krisztínának hívták. Arra sem ártott volna utalni már csak kuriózumképpen sem, hogy az ember tragédiájának szerzője egyenes lezármazottja a Nógrád megyei szolgabíró költőnek. Ezek kicsinységek, de melyik olvasót nem érdeklik?

Mellőzve az apróbb, inkább technikai hiányosságokat, csak örülni tudunk ennek a kis antológiának s dicséret illeti szerkesztőt és kiadót egyaránt, hogy minden korábbi mellőzés és elmarasztaló szükkeblűség ellenére — ami az itt megjelent költők egy része irányában megnyilvánult — módot találtak megjelentetésükre.

Bóta László

letagadására használta fel, mert kényelmetlen volt számára a kuruc költészetben rejlő társadalmi igazságot és történelmi tanulságot levonni. A pőr óta a Thaly és az Erdélyi közölte kuruc költészeti anyag a nem hitelesnek vagy nem kuruckorinak bizonyult költeményekkel szegényedett, de sokkal jelentősebb ennél az azóta felfedezett versek számának egyre növekedő gazdagodása, és még inkább magának a kurucsnak, valamint költészete fogalmi és tartalmi jegyeinek megváltozása. Míg a kuruc költészet szemléleti módjának alakulását a tanulmányok során végigkísérhetjük, addig az anyagában bekövetkezett változást legfeljebb közvetve figyelhetjük meg egyetlen kiadványban.¹

Erdélyi Pál Kuruc Költészete óta Erdélyben látott nem régen napvilágot az első, valamennyire teljességre törekvő modern kuruc költészeti antológia a Magyar Népköltársaság és a Román Népköltársaság közös könyvkiadási egyezménye keretében

* Kívánatos, hogy a recenziens a Madách-Rimay kódex szerelmes verseire vonatkozó nézetét külön cikkben, részletesen is kifejtse és bizonyítékait közre adja. (Szerk.)

¹ ESZE TAMÁS—KISS JÓZSEF—KLANICZAY TIBOR: Magyar Kőhészeti Bocsoktól Rákócziig, Bp. 1953.